

REGERINGSKANSLIET

Utrikesdepartementet

Ivan (27)

289

Mänskliga rättigheter i Iran 2002

1. Sammanfattning av MR-läget

Respekten för mänskliga rättigheter i Iran är bristande med återkommande övergrepp mot enskilda individer och utsatta grupper. Avrättningar, inhumana straff och godtyckliga frihetsberövanden förekommer i stor utsträckning. Tilltron till myndigheternas förmåga att upprätthålla lag och ordning är svag. Iran lever inte upp till kraven på en rättsstat.

Ingen markant förbättring av situationen kan konstateras under året. Samtidigt kan heller ingen entydig försämring slås fast. På en del områden som kvinnors och minoriteters rättigheter har ett antal lagförslag presenterats för att öka skyddet för dessa grupper. Andra områden som rör medborgerliga och politiska rättigheter präglas fortfarande av maktmissbruk och restriktioner. Sammantaget är situationen vad gäller mänskliga rättigheter i Iran otillfredsställande.

Kränkningarna av mänskliga rättigheter i Iran är omfattande och har pågått under lång tid. Det rör sig om kränkningar som sanktioneras eller åtminstone inte aktivt motarbetas av det klerikala styret och som folkvalda ledare saknar kraft att förhindra.

Även om processen går långsamt kan det inte förnekas att respekten för mänskliga rättigheter i ett längre perspektiv successivt förbättrats. Riktningen under senare år har om än med mycket små steg gått mot ökad respekt för mänskliga rättigheter, inte minst sedan president Khatami kom till makten 1997 och reformisterna vann egen majoritet i parlamentet i början av 2001. Trots klara brister och svagheter tillåts en relativt öppen debatt.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

982

Irans konstitution garanterar grundläggande mänskliga rättigheter.

Iran har anslutit sig till och ratificerat följande konventioner som ges företräde före inhemsk lagstiftning på området:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (Juni 1975). Inga av tilläggsprotokollen har dock antagits.
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (Juni 1975)
- Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (Augusti 1968)
- Konventionen om barnets rättigheter (Juli 1994). Iran har gjort en allmän reservation med hänvisning till sharian. Det gäller bland annat den lagliga giftasåldern.

Det finns dock klara brister i rättssäkerheten och exempel på att lagstiftningen åsidosätts av politiska hänsyn. I flera fall har den enskildes möjligheter att skydda sig mot kränkningar och övergrepp visat sig små.

EU har sedan 1983 varje år lagt fram en resolution i FN:s generalförsamling om Irans brist på respekt för mänskliga rättigheter. En liknande resolution har även lagts fram i FN:s kommission för mänskliga rättigheter. Rapportören som utsetts har dock av iranska myndigheter har dock nekats tillträde till Iran. Stödet för resolutionen mot Iran har sviktat under senare år och under våren 2002 antogs den inte av FN:s kommission för mänskliga rättigheter. Därmed förnyades inte mandatet för FN:s rapportör.

EU beslutade i oktober 2002 att inleda en institutionaliserad dialog om MR med Iran. Iran har också under hösten 2002 förklarat sig villigt att acceptera besök från FN:s tematiska rapportörer.

Irans regering har förklarat sig villig att ansluta Iran till konventionen om avskaffande av all sorts diskriminering mot kvinnor.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Grymma bestraffningar som stening förekommer fortfarande i Iran i enlighet med sharians Hodud/Hadd bestämmelser. Dessa tillämpas mot brott som anses bryta mot Guds lag. I praktiken rör det i huvudsak brott relaterade till sex och otrohet eller agerande mot rikets säkerhet. Beviskraven för Hodud-brott är mycket höga och antalet dödsstraff som verkställts under dessa lagar är lågt. Text krävs vid äktenskapsbrott fyra rättrådiga vittnen eller ett erkännande inför domstol.

Tre kända fall finns av kvinnor som dömts till döden genom stening under 2002. Ett gäller en kvinna känd som Ferdos som i april/maj dömdes i en lägre instans för att ha begått äktenskapsbrott och för att tillsammans med sin älskare ha dödat maken. Ett annat rörde en kvinna vid namn Ashraf som i juni dömdes av en lägre instans med samma åtalpunkter som för Ferdos. Det tredje fallet med samma åtal rörde en kvinna kallad Sima. För Ferdos och Ashraf har högre instans underkänt domarna och åter förvisat deras fall till lägre instans för ytterligare revision. Simas fall har överklagats till högre instans.

Därutöver ryktas att ytterligare ett fall av en dom om stening skulle ha avkunnats mot en kvinna vid namn Shahnaz. Dessutom cirkulerar rykten om att två kvinnor skulle ha stenats till döden i september 2002.

Spöstraff utdöms i enlighet med principen om taazirat (det vill säga straff för brott som inte nämns i Koranen, där det är upp till domaren att besluta om straff). De verkställs i stor omfattning sedan en sedlighetskampanj initierades för drygt två år sedan och har främst drabbat unga. Ofta sker piskningen inför allmän publik på någon central plats i de större städerna. Spöstraff utdelas ofta för smärre "moraliska" brott som fritt umgänge med det motsatta könet och intag av alkohol. I många fall av politisk natur läggs ofta spöstraff till ett fängelsestraff. Det gäller domar mot exempelvis journalister och människorättsaktivister. I dessa fall verkställs spöstraffet sällan. Under första halvan av 2001 verkställdes närmare 300 offentliga spöstraff enligt FN:s särskilde rapportör. Efter starka protester från allmänheten och media har antalet fallit markant under 2002 (även om de fortfarande förekommer). Det är dock oklart om antalet spöstraff totalt minskat eller om de numera sker på platser utan insyn för allmänheten.

Andra grymma straff som tillämpas enligt sharia-lagstiftningen gäller bland annat stympling. Vanligast är att tjuvar som återfaller i brott får fyra fingrar på högerhanden avhuggna, och efter ytterligare återfall hela högerhanden. Stymplingar verkar inte vara lika vanligt förekommande som exempelvis spöstraff. Antalet är dock svårt att bedöma.

Det finns också exempel på andra grymma straff; bl a dömdes en 21-årig kvinna sommaren 2002 av en domstol i södra Iran till att få sina ögon utstuckna. Detta efter att kvinnan kastat syra i ansiktet på en man som försökte våldta henne. Mannen blev blind och enligt den lokala domstolen skulle straffet följa principen om vedergällning och även kvinna skulle därmed förlora synen. Straffet har överklagats och hade i oktober 2002 ännu inte verkställts såvitt känt.

Tortyr är förbjudet enligt lag men förekommer enligt uppgifter från gripna och anhöriga till fängslade. Parlamentet lade i maj 2002 fram ett lagförslag som

förbjöd myndigheter att använda tortyr i syfte att tvinga fram erkännanden och information. I förslaget ingick flera åtgärder för att förbättra situationen för landets fångar som förbud mot långa perioder i isoleringscell, rätten till rent vatten och hälsovård, att få ta emot besök och till sömn utan avbrott. Därutöver skulle en särskild kommitté inrättas med ansvar för att övervaka situationen på fängelserna.

Väktarrådet tillbakavisade emellertid förslaget i mitten av juni 2002 bl a med hänvisning till att det minskade domstolarnas makt, något som kritiserades av människorättsorganisationer. Flera medlemmar i rådet har dock förklarat att de inte är emot ett förbud, men att lagförslaget var illa förberett och inte tydligt definierade vad tortyr var. Tilläggas kan att lagförslaget i enlighet med tidigare praxis undantog vissa grupper från skydd mot tortyr. Främst gäller det medlemmar ur grupper som hädar mot islam (vilket kan anses inkludera Bahaier), de som misstänks för Mohareb (krig mot Gud, något som ofta används mot de som anklagas som dissidenter) och för spioneri (som kan ges en vid definition i Iran).

Situationen på landets fängelser förblir alarmerande. Antalet fångar skall ha ökat till över 160 000 det senaste året; en uppgång med över 40 procent sedan år 2000. Merparten av de fängslade är dömda för narkotikarelaterade brott. I snitt uppges varje fånge ha mindre än tre kvadratmeter till sitt förfogande. Parlamentariker som besökt fängelser vittnar om hur flera fångar trängts in i små celler med undermålig mat, dåliga sanitära förhållanden och bristande hälsovård. En stor andel har inte fått en formell dom och svävar i ovetskap om hur långt deras fängelsestraff är. 8,5 procent av fångarna uppges vara under 21 år. Av de fängslade uppges ca 6000 vara kvinnor. Över 600 barn uppges bo i fängelse tillsammans med sina mödrar.

Antalet politiska fångar är svårt att ange exakt, men torde uppgå till flera hundra. Bland dessa finns de under 2002 fängslade medlemmarna ur FMI och ledare för studentrörelsen. En del journalister och människorättsaktivister kan även inräknas här. En stor del utgörs av medlemmar i förbjudna kurdiska partier. Det lär också finnas personer som suttit fängslade för politisk aktivitet under åren efter revolutionen, däribland medlemmar i rörelser som Tudeh och Komala.

Iran satsar stora resurser på att bekämpa narkotikasmuggling från Afghanistan. Smugglingen har skapat en utbredd laglöshet i gränstrakterna mot Afghanistan och Pakistan.

4. Dödsstraff

Dödsstraff under Irans civila lagstiftning kan utdömas för mord, väpnat rån, våldtäkt, hädelse och allvarliga narkotikabrott (innehav av mer än 30 gram heroin eller morfin, eller över 5 kg opium). En avkunnad dödsdom måste bekräftas av Högsta Domstolen för att verkställas. Ingen officiell statistik finns att tillgå över antalet avrättningar, men det beräknas att det under 2001 förekom närmare 300. Under 2002 har hittills närmare 70 avrättningar rapporterats i media, men troligen finns ett mörkertal som aldrig rapporteras offentligt. Jämfört med 2001 var antalet i stort sett oförändrat men det är en nedgång jämfört med 1999 då FN:s särskilde rapportör rapporterade 130 kända avrättningar från januari till juli.

Flertalet avrättade beskrivs som narkotikasmugglare, men regimkritiker hävdar att det i en del fall är en täckmantel för att dölja undanröjanden av dissidenter. Avrättningar med politiska förtecken som rapporteras i media rör främst kurdiska aktivister och medlemmar i det förbjudna Kurdistan Demokratiska Parti i Iran (KDP-I). Minst fem avrättningar av KDP-medlemmar har rapporterats enbart i september/oktober 2002.

Vid flera tillfällen under året har avrättningarna skett inför publik på centrala platser i städer som Teheran och Mashhad. Ofta har avrättningarna omfattat grupper om 5-6 personer och det har cirkulerat bilder från avrättningarna i internationell press och på iranska hemsidor. Vid åtminstone två tillfällen under året (en avrättning av fem personer i september 2002 och avrättningen i april av den s k spindelmördaren som hade dödat flera prostituerade i Mashhad) visades avrättningarna på TV. Även kvinnor avrättas numera inför publik, något som tidigare varit mycket sällsynt.

FN har vid ett flertal tillfällen kritiserat Iran för att inte leva upp till de minimikrav som omgärdar dödsstraffet. Avrättningar har ofta skett i fängelser och anhöriga har först underrättats i efterhand. Framförallt rättegångar mot narkotikasmugglare beskrivs som summariska med små möjligheter för den åtalade att överklaga.

Enligt sharians vedergällningsrätt (quesas) har anhöriga till en mördad person möjlighet att benåda en dödsdömd från att avrättas i utbyte mot blodspengar (diyeh) – 150 miljoner rial för en man (cirka 180 000 svenska kronor) och hälften för en kvinna. Dödsstraffet omvandlas därefter som regel till fängelse. Enligt nuvarande lagstiftning är blodspengarna också högre för muslimer än icke-muslimer. Enligt ett lagförslag som lades fram i slutet av juni 2002 ska ersättningen bli lika stor oavsett den mördades religion. Förslaget har ännu inte antagits.

I februari förklarade en religiös stiftelse (15 Khordad) att den dödsdom Ayatollah Khomeini avkunnat 1989 mot Salman Rushdie fortfarande var giltig.

Detta trots att den iranska regeringen 1998 förklarade att den inte aktivt stödde fatwan. Samtidigt underströks dock att regeringen inte kunde återkalla fatwan utan endast den som utfärdat den (dvs Khomeini, som avled 1989).

Stiftelserna, som rymmer enorma rikedomar och har en avsevärd ekonomisk och politisk makt, är fristående från folkvalda institutioner och svarar direkt till den religiöse Ledaren. Enligt en ny lag ska stiftelserna framöver betala skatt till statskassan.

5. Rättssäkerhet

Rättssäkerheten är mycket svag i Iran med godtyckliga arresteringar, tvivelaktiga rättsprocedurer och specialdomstolar som dömer trots att de saknar legal kompetens i det aktuella målet. Rätten till offentlig prövning inför en opartisk domstol respekteras inte. Det saknas ett självständig åklagarväsen och ofta agerar samma person både åklagare och domare. Det rättsliga ramverket är vagt utformat. Brottsrubriceringarna är ofta svåra att bemöta som *utgjort ett hot mot islamiska värderingar* eller *fört krig mot Gud*. Ett grundläggande problem är att enskilda domare inte enbart förutses döma utifrån kodifierad lag. I många fall baseras domarna istället på sharian och fatwas från religiösa ledare.

Rättsväsendet är formellt fristående men utsätts likväl för påtryckningar. Likaså står delar av ordningsmakten bortom de folkvaldas kontroll. Ett antal fängelser/häkten saknar helt insyn från ordinarie polis; av allt att döma hålls här politiska fångar även om det från officiellt håll förnekas kännedom om detta. Det främsta exemplet är "prison 59" i Teheran, lokaliserat i en av Revolutionsgardets anläggningar och helt utanför den nationella fångvårdens organisation. Såväl ledamöter i parlamentet som medlemmar ur presidentens kansli har nekats tillträde.

Iran tillämpar inte så kallad dubbel lagföring även om iransk lag saknar explicit lagrum som reglerar frågan. Praxis pekar dock mot att dubbel lagföring inte förekommer mot iranier som återvänder till Iran efter avtjänat straff utomlands.

Domstolsväsendet har flera parallella instanser. Revolutionsdomstolar har kompetens i allvarliga, ofta politiskt laddade, brott. Domaren är där även åklagare. Insynen är här minimal. I de allmänna domstolarna finns formellt garantier för rättssäkerhet, som rätt att fritt välja försvarare och rätt att överklaga, men i praktiken åsidosätts de ofta. Ett stort underskott på domare och en relativt låg utbildningsnivå hos flertalet aktiva domare bidrar till brister i rättssäkerheten. Parlamentet antog i slutet av november 2001 en lag för att reformera domstolsväsendet som bl a skulle återupprätta ett allmänt åklagarväsende (stängt sedan 1989), decentralisera domstolarna och tydliggöra

kompetensen för allmänna och revolutionära domstolar. Förslaget underkändes dock av Vaktarrådet i december 2001.

Därutöver finns en rad specialdomstolar för bl a pressfrågor, präster och teologer, samt för statsanställda. Framförallt domstolen för präster och teologer kan betraktas som ett instrument för ideologisk kontroll snarare än en juridisk instans. Den nämns inte i konstitutionen som del av det ordinarie rättsväsendet utan lyder direkt under Ledaren.

Flera försvarsadvokater som engagerat sig i människorättsfall har utsatts för påtryckningar och repressalier under året. I augusti förklarade en domstol att den dömt sex kända människorättsadvokater till fängelse och dragit in deras licenser.

Naser Zarafshan som förde talan för anhöriga till offren i de så kallade seriemorden åtalades i oktober 2000 för att ha offentliggjort hemliga dokument. Åtalet väcktes i en domstol som normalt endast har hand om fall som berör militären och Revolutionsgardet. Zarafshan greps men släpptes fri efter någon månad i avvaktan på rättegång. I februari 2002 inleddes rättegången bakom stängda dörrar. Åtalet hade utökats med anklagelser om olaga innehav av sprit och vapen. Enligt uppgift agerade samma person åklagare och domare. Zarafshan har kategoriskt tillbakavisat anklagelserna. Han dömdes i mars till fem års fängelse och 70 piskrapp, i en rättegång full av oklarheter. Domen överklagades men bekräftades i högre instans i augusti 2002. Zarafshan har sedan dess suttit fängslad i Evin. Fallet behandlas f n av Högsta Domstolen.

Övergrepp från ordningsmaktens sida fortsätter att rapporteras i samband med demonstrationer och gripanden. Ett exempel är kravallerna i Khorassan som utbröt i april efter beslutet att flytta provinshuvudstaden från Ferdows till Birjand. I sammandrabbningar med Revolutionsgardet uppges enligt medierapporter totalt sju personer ha omkommit och flera skadats allvarligt.

Ett allvarligt problem i sammanhanget är de grupper av militanta islamister som Ansar och Basij som fortsätter att trakassera och attackera politiska motståndare utan att ställas till svars.

Det är vanligt förekommande att ordningsmakten håller en gripen person "incommunicado" för en kortare period utan att anhöriga informeras. Det gäller inte minst ungdomar som brutit mot sedlighetsreglerna; inte sällan tvingas de tillbringa en natt eller två i häkte innan de släpps.

6. Personlig frihet

Sedan de med kontroll över ordningsmakten inledde en omfattande sedlighetskampanj för drygt två år sedan har flera övergrepp mot den personliga friheten rapporterats. Förseelser som tidigare hade resulterat i en varning eller symboliska böter kan numera följas av spöstraff. Ett omtalat exempel från i september 2002 rör en äldre, känd kvinnlig skådespelare som i samband med en prisutdelning i Yazd kysste en av vinnarna (en 20-årig man som varit elev hos kvinnans make) på pannan. Händelsen följdes av våldsamma protester och demonstrationer. Mannen dömdes till dryga böter och en för undersökning har inletts mot kvinnan för brott mot allmän moral.

Nästan varje helg rapporteras om hur polisen bryter upp fester där unga från båda kön umgåtts fritt och i en del fall druckit alkohol. I början av sommaren inrättades en speciell moralpolis i Teheran. Enligt uppgifter i media har styrkan vid flera tillfällen gjort sig skyldig till grov misshandel.

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer genom att personer förs bort och fängslas utan domstolsbeslut och utan att anklagas för något formellt brott.

7. Straffrihet

Politiskt betingat våld förekommer i Iran. Flera inflytelserika politiker och grupperingar utnyttjar parapolisiära friskaror som Basij och Ansar-e Hizbollah för att eliminera eller skrämja motståndare till tystnad. Endast i undantagsfall straffas medlemmar ur dessa grupper, trots att de vid ett flertal tillfällen gjort sig skyldiga till grova brott som mord, mordbrand och misshandel.

De uppmärksammade så kallade seriemorden på ett antal dissidenter och MR-aktivister i slutet av 1998 är ett öppet sår i Iran. Morden på politikern och tidigare ministern Darioush Foruhar och dennes hustru Parvaneh, samt författarna Mohammed Poyandeh, Majid Sarif och Mohammad Mokhtarid chockade det iranska folket. Efter att en omfattande undersökning hade konstaterat att Informationsministeriet var inblandat i morden tvingades ministern Goban Ali Dori Najafbad att avgå i februari 1999 medan en tidigare viceminister Saaid Emami utpekades som hjärnan bakom morden och fängslades. Emami avled i fängelset i juni 1999 (officiellt sades att han begått självmord men även detta har ifrågasatts) vilket försvårade den vidare utredningen. I januari 2001 dömdes totalt femton säkerhetsagenter för inblandning i morden; de första straffen mot politiskt sanktionerade utomrättsliga avrättningar och en klar framgång för Khatami. I augusti 2001 underkände dock Högsta Domstolen domarna och beordrade nya rättegångar mot de femton. Medierapporter har därefter antytt att straffen sänkts, men ingen formell bekräftelse av detta har gjorts och de är oklart om någon för tillfället är fängslad för inblandning i seriemorden. Anhöriga till de mördade har fortsatt driva en rättsprocess för att utröna hela sanningen.

Efter flera uppgifter om tortyr mot de anklagade i seriemorden har fem förhørsledare dömts till fängelse. Samtidigt har advokater som företräder anhöriga till de mördade fortsatt rättsprocessen med misstankar om att mordet beordrats från högre ort.

8. Yttrande- och mediefrihet

Rätten att uttrycka politiskt avvikande åsikter respekteras inte i Iran trots skydd i grundlagen. Regimkritiker och personer som återger deras åsikter riskerar att fängslas eller straffas på annat sätt.

Sett i ett längre perspektiv har dock pressen blivit alltmer frispråkig på senare år med en allt öppnare politisk och samhällskritisk debatt (till skillnad från etermedia, vilka fortfarande är statskontrollerade). Det finns en mångfald av dagstidningar som ger uttryck för en stor spännvidd av åsikter. Förhandscensur av tidningar förekommer visserligen inte (men däremot för böcker) men journalister som ger uttryck för eller återger regimkritik riskerar att fängslas. Iran saknar system med ansvarig utgivare.

Organisationen Reportrar utan gränser har kallat Iran världens största fängelse för journalister. Ofta används inte åtal under specifika presslagar mot journalister utan mer svårångade hänvisningar till nationell säkerhet. Åtalspunkterna är i regel svepande och omöjliga att försvara sig emot som moralisk korruption, anti-revolutionärt beteende eller sympati för global arrogans (dvs Väst och USA). Inte sällan är det upp till den åtalade att bevisa sin oskuld snarare än för åklagaren att bevisa skuld. Kravet på en jury (som finns specifikt för mål som rör media) respekteras alltsomoftast inte. Själv censur torde vara utbredd bland journalister som vill undvika straff. I en undersökning bland journalister i september 2002 uppgav 82 procent av de tillfrågade att de var rädda att förlora sina jobb till följd av inskränkningar i pressfriheten.

Pressen har blivit en av de viktigaste plattformarna för reformisterna och har därmed också blivit föremål för politiska åtgärder. Sedan domstolsväsendet inledde en kampanj mot det fria ordet under våren 2000 har över 30 dagstidningar och minst lika många periodiska publikationer fått sina utgivningsstillstånd indragna. Parlamentets försök att införa en mer liberal presslag stoppades i augusti 2000 på direkt inrådan av den religiöse Ledaren. Minst 15 journalister sitter fängslade för att ha uttryckt obekväma åsikter eller spridit vad som anses vara känslig information.

På det kulturella området har en viss uppmjukning skett ifråga om bl a film och musik, även om merparten vokal västerländsk musik fortfarande är förbjuden.

Flera böcker har också censurerats på förhand under året eller dragits in i efterhand efter publicering. En stor del av regimen censurapparat faller utanför lagen. Det kan röra sig om antydningar om råd till enskilda förläggare, om fördröjningar och extra kostnader för ett utgivningstillstånd, eller som en del fall attacker från friskaror.

Endast i undantagsfall har någon ställts till svars för dessa attacker. I vissa fall har snarare rättsväsendet legitimerat dem som ett uttryck för folkets vilja och istället ställt författare och journalister inför rätta. Exempel på detta rör bland annat journalisten Hashem Aghajari som greps i början av augusti 2002 efter anklagelser om att ha förolämpat islams profeter. Bakgrunden är att Aghajari i ett tal sommaren 2002 uppmanade till reformer inom shia-islam liknande de som Luther inledde mot den katolska kyrkan. Enligt Aghajari behövde islam moderniseras och det var inte meningen att troende muslimer "blint skulle följa sina ledare". Aghajaris tal väckte stark kritik som jämförde honom med Salman Rushdie. Aghajari dömdes till döden för hädelse. Irans högste religiösa ledare Khamenei har dock uttalat att domen bör revideras.

Flera framstående parlamentariker använder egna tidningar som politiska plattformar. Rätten att starta och driva en publikation är begränsad i lag och utesluter bland annat personer som varit anhängare till shahen.

Under år 2002 stängdes bland annat dagstidningarna Nowrooz och Bonyan, två framträdande publikationer inom reformrörelsen.

Flera av journalisterna på de indragna tidningarna har startat hemsidor på Internet där de fritt kan fortsätta leverera nyheter och föra en kritisk och öppen debatt. Antalet Internet-abonnenter i Iran uppskattas till 1,7 miljoner och ökar snabbt.

I ett försök att begränsa informationsfriheten på Internet beslutade det högsta rådet för den kulturella revolutionen hösten 2002 att förbjuda privata operatörer från att erbjuda anslutning till nätet. Tanken var att samla alla uppkopplingar under en statlig operatör och därigenom lättare kunna kontrollera tillgången till känsliga sidor. Förbudet har inte efterlevts. Privata operatörer agerar fortfarande fritt och öppet och det finns hundratals internet-caféer.

Förbudet mot satellit-TV har likaså inte efterlevts. Trots höga böter och i en del fall piskstraff fortsätter den svarta marknaden för parabol-att antenner. Under lång tid var satellit-TV något som tolererades men efter att ett antal TV-kanaler drivna av exiliranier i USA börjat sända politisk propaganda mot regimen inleddes en kampanj för att samla in illegala parabol-att antenner.

Politisk opposition är kringskuren i Iran. Kritik mot den islamiska regimen är i princip förbjuden och straffas hårt. Politiska partier är visserligen åter tillåtna sedan ett antal år tillbaka men opposition i västerländsk bemärkelse saknas i Iran. Den enda gruppering som öppet talat för demokratisering och övergripande reform av det islamiska systemet och som tillåts göra det har varit Freedom Movement of Iran (FMI), med rötter i motståndet mot shahen och vars ledare var framstående i den första regeringen efter revolutionen.

FMI är religiöst inspirerat men underkänner legitimiteten i den religiösa ledarens (vali-e-faqih) överhöghet. FMI har varit noga med att verka inom det politiska systemet och propagerar inte för radikala metoder. FMI var länge en tolererad opposition men i mars 2001 förbjöds partiet och dess ledarskikt ställdes inför rätta i den mest omfattande domstolsprocessen sedan revolutionen. I juli 2002 dömdes 33 medlemmar av en Revolutionsdomstol till långvariga fängelsestraff, i en del fall upp till 10 år. Åtalspunkterna omfattade bl a anklagelser om konspiration mot den Islamiska republiken. Rättegången skedde bakom stängda dörrar. Av de uppgifter som läckt ut åsidosattes kraven på rättvis behandling på ett flertal punkter. Det gällde bland annat rätten till enskild försvarare. I ett öppet brev fördömde 163 parlamentariker det sätt på vilket FMI-medlemmarna behandlats och procedurerna kring rättegången mot dem.

9. De politiska institutionerna

Den högsta politiska och religiösa makten i Iran innehas av den religiösa ledaren (Vali-e-faqih) som står över både president och parlament. Den religiösa ledaren utses på livstid av en expertförsamling (Majlis-e-Khobregan), som har rätt att avsätta ledaren under särskilda förhållanden. Ayatollah Ali Khamenei innehar posten sedan 1989.

Den lagstiftande makten i Iran utövas av ett folkvalt parlament (Majlis-e-Shura-ye Islami) med 290 ledamöter. Val hålls vart fjärde år, senast i februari 2000. Samtliga iranska medborgare över 15 år har rösträtt. Den verkställande makten vilar formellt hos presidenten, som väljs på fyra år. Samma person kan vara president högst två mandatperioder i rad. Mohammad Khatami omvaldes sommaren 2001 till president.

Väktarrådet - *Shura-ye Negahban* - fyller en lagrådsliknande funktion och har att tolka grundlagen liksom att granska att all lagstiftning som antas av Majlis är förenlig med islamisk rätt. Väktarrådet granskar även kandidater inför val till Majlis, presidentval och val till Expertförsamlingen. Väktarrådet består av tolv personer, varav sex teologer utses av den religiösa ledaren och sex jurister av Majlis, på förslag av den religiösa ledaren.

För att lösa konflikter mellan parlamentet och Vaktarrådet finns ett särskilt "råd för fastställande av ändamålsenlighet" - *Council for determination of Expediency (Shura-e Maslahat eller Majma-e Tashkhis-e Maslahat-e Nezam)* med 31 ledamöter. Rådet som inrättades 1988 har under åren kommit att få ökad makt och har utvecklats till ett slags kabinett till den religiöse ledaren med stort inflytande över riktlinjerna i iransk politik. Ordförande i rådet är den tidigare presidenten Rafsanjani.

Vaktarrådets funktion har alltmer kommit att utvecklas till ett överhus med vetorätt. Parallellt har domstolar hotat flera parlamentariker med åtal för att de uttryckt kritiska åsikter från talarstolen eller i pressen. Minst fem parlamentariker har dömts till fängelse medan förundersökningar inletts mot ett 60-tal. Vaktarrådet har slagit fast att konstitutionen inte ger parlamentariker immunitet i ämbetet. Kampanjen har fortsatt under våren 2002 med fler parlamentariker som kallats till förhör med hot om åtal.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Iran har en officiell arbetslöshet på cirka 15 procent eller drygt 3 miljoner personer. Oberoende bedömare uppskattar siffran till 25 procent. Rådande femårsplan har som mål att skapa 800 000 nya jobb varje år. De senaste åren har antalet legat kring 500 000, trots en relativ högkonjunktur. Arbetslösheten riskerar att bli ett växande socialt problem i Iran som kan komma att få politiska konsekvenser. Den slår oproportionellt hårt mot unga och välutbildade.

Självständiga fackföreningar tillåts i princip inte och likaså saknas legal strejkrätt. Våldsamma demonstrationer och protester har förekommit från arbetare som inte får ut löner (oftast rör det statliga företag). Tusentals lärare deltog i en serie strejker och demonstrationer i flera städer i december 2001/januari 2002 för högre löner (snittlön kring 160 USD per månad). Vid demonstrationer i Teheran, Isfahan och Shiraz greps sammanlagt hundratals personer och i en del fall rapporteras att polisen agerade brutalt. Av allt att döma släpptes de gripna efter en kort tid. Minst två lärare skadades dock så svårt att de senare avled. Protesterna utmynnade till slut i att en kommission för översyn av lärarlöner bildades samtidigt som regeringen utlovade löneökningar på minst 20 procent.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Rätten till grundläggande hälsovård slås fast i grundlagen. Någon åtskillnad mellan könen görs inte, men tillgång och kvalitet på hälsovård kan variera lokalt. Även på landsbygden anses dock numera tillgången på exempelvis läkare vara relativt god; nyutexaminerade läkare är skyldiga att under ett antal

är tjänstgöra utanför de stora städerna. Staten försöker av allt att döma göra stora ansträngningar för att trygga befolkningens tillgång till hälsovård och mediciner.

12. Rätten till utbildning

Irans konstitution garanterar varje medborgare rätten till utbildning. 97 procent av alla barn i åldrarna 6-10 år deltar i skolundervisning. Det finns dock uppgifter om att Iran försvårar för flyktningbarn att få gå i skola.

Skolbarn måste betala för läromaterial som pennor och block, och efter klass 5 även för skolböcker. Klasserna i grundskolan är i regel mycket stora. Standarden på undervisningen anses lägre i de offentliga läroverken, och ofta låter föräldrar komplettera barnens utbildning med lektioner hos privatlärare.

På högstadie- och gymnasienivå är flera skolor privata. Flertalet universitet är dock statliga.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Iran har en BNP/capita om 7,2 miljoner rial (motsvarande cirka 9000 kronor). Enligt en rapport från den iranska centralbanken uppgick de årliga utgifterna för en iransk familj till i snitt till 30 miljoner rial per år (knappt 37000 SEK) medan inkomsterna bara nådde 25 miljoner. 15 procent av befolkningen tvingas leva på mindre än 1 USD om dagen och klassificeras därför som absolut fattiga.

Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har försämrats avsevärt under senare år.

Iran har ett omfattande socialt skyddsnät. Basvaror som bröd och te är subventionerade och de sämst ställda erbjuds billigt boende. Ett stort antal religiösa stiftelser (Bonyads) är involverade i projekt för att hjälpa de fattiga. Enligt officiella beräkningar ger de bistånd till 1,5 miljoner hushåll av totalt 13,5 miljoner hushåll totalt i landet.

14. Kvinnans ställning

Kvinnans ställning i Iran har förbättrats under senare år och är ett prioriterat område för regeringen Khatami. En successiv förbättring mot ökad jämlikhet kan skönjas med ökad kvinnlig representation i politiska församlingar, i offentlig förvaltning och förvärvsliv. Det iranska parlamentet har 11 kvinnliga ledamöter. Det finns för första gången en kvinnlig vicepresident och två

kvinnor ingår i Khatamis kabinett. Antalet kvinnliga jurister, domare, läkare och lärare ökar stadigt. Under 2002 utexaminerades för första gången sedan revolutionen kvinnliga poliskadetter. Till universiteten antas generellt fler kvinnor än män.

Samtidigt har inte kvinnan samma rättigheter som mannen. Civilrätten diskriminerar kvinnor vad gäller bland annat arv (döttrar har endast rätt till halv arvslott jämfört med söner) och skilsmässa. Blodspeng är lägre för kvinnliga offer. Ett vittnesmål från en kvinna anses bara hälften så mycket värt som från en man. Kvinnor måste ha tillstånd från sin make, eller far eller en annan manlig släkting för att söka ett pass. Giftna kvinnor måste ha tillstånd från sin make för att få lämna landet.

Kvinnor har numera rätt att skilja sig från sin man om han har allvarliga problem med missbruk av alkohol eller narkotika. Tidigare kunde kvinnan endast skilja sig med hänvisning till att mannen var impotent, sinnessjuk eller oförmögen att försörja familjen. För män räcker det att ansöka om skilsmässa, inga skäl behöver anges. Ett lagförslag som antogs av parlamentet i augusti 2002 gav i princip kvinnan samma möjligheter som mannen att ansöka om skilsmässa och gav henne rätt till underhåll. Väktarrådet underkände dock förslaget. Medan muslimska män får gifta sig med icke-muslimska kvinnor är motsatta förhållandet inte tillåtet.

I februari 2002 antog parlamentet en lag som ger kvinnor vårdnaden om sina barn oavsett kön upp till sju års ålder. Enligt tidigare lagstiftning var gränsen två år för pojkar och sju år för flickor. Lagligt reglerad besöksrätt saknas och är alltså beroende av makens goda vilja. En kvinna saknar legala möjligheter att hindra sin man från att ingå tillfälliga äktenskap (sighe) med andra kvinnor.

Fattigdom drabbar kvinnor extra hårt. Enligt FN:s särskilde rapportör är 15 procent av Irans hushåll en ensam mamma med barn. 1,7 miljoner kvinnor är hemlösa och 1 miljon står helt utanför det sociala skyddsnätet. Prostitution är förbjuden enligt lag. Enligt uppgifter från det iranska socialdepartementet finns i hela Iran 300 000 prostituerade. Åldern på de prostituerade blir allt lägre och beräknas ha fallit till 20 år.

Bland de positiva förändringarna under året märks bland annat att flickor inte längre behöver bära slöja i segregerade skolor. Regeln är att hejab ska bäras från nio års ålder. Flera kvinnocentra är aktiva runtom i landet. Det finns också en särskild kvinnokommission tänkt att bekämpa kvinnomisshandel. Kvinnoaspekten blir dock alltmer tydlig på flera olika maktnivåer. Den rådande femårsplanen 2000-2005 nämner för första gången ökad jämlikhet mellan könen som ett mål.

Kvinnlig omskärelse sägs inte förekomma i Iran. Det händer dock fortfarande att unga, ogifta flickor grips av ordningsmakten och sedan tvingas genomgå medicinska tester för att utröna om de är oskulder.

Abort är illegalt i Iran och tillåts endast om moderns liv är i fara eller fostret är missbildat. Under 2002 har parlamentet diskuterat möjligheterna att utöka aborträtten. Vaktarrådet har signalerat sitt motstånd.

Hedersmord förekommer alltjämt i Iran, främst bland nomadfolken. Ett exempel från sydöstra Iran i början av sommaren 2002 rör en man som efter att ha misstänkt att en släkting hade förgripit sig sexuellt på hans 7-åriga dotter valde att halshugga flickan. Detta är en typ av brott som är mycket illa sedda och betraktas som stridande mot Islam. Ledaren har tidigare i skarpa ordalag fördömt hedersmord.

15. Barnets rättigheter

Iran har en ung befolkning med cirka 35 miljoner personer under 20 år. De senaste åren har familjeplanering lett till att befolkningen ökar långsammare – för närvarande kring 1,6 procent. Familjen är som regel mycket viktig i Iran och barn har en privilegierad ställning inom släkten.

Iran uppfyller nästan samtliga mål som det Internationella barntoppmötet slog fast 1990. 97 procent av alla barn skrivs in i skolan, nästan alla vaccineras, spädbarnsdödlighet och dödlighet för barn under 5 år har fallit till under 30 per 1000 och dödsfall i samband med förlossningen har sjunkit markant. Enda undantaget gäller undernäring för barn.

FN har tidigare kritiserat Iran för att inte särbehandla barn inom straffrätten. Barn under 18 kan i princip dömas till samma straff som en vuxen individ, inklusive dödsstraff. Sedan något år tillbaka finns dock särskilda domstolar för barn som tar hänsyn till de åtalades ålder och ger alternativa straff. I samarbete med UNICEF omarbetas också brottsbalken för att ge särbehandling åt barn.

Barnarbete förekommer i den meningen att barn ofta förutsätts hjälpa till i familjeägda jordbruk, affärer eller andra näringar. Barn som lönearbetar inom industrin verkar inte förekomma.

Ett uppmärksammat lagförslag har gällt den lagstadgade minimiåldern för giftermål. Enligt religiösa påbud betraktas pojkar som könsmogna strax före 15 års ålder och flickor strax före 9 års ålder. Det har också traditionellt varit den lagligt tillåtna giftermålsåldern i Iran. Parlamentet har sedan länge velat se en höjning till 15 år för flickor och till 17 år för pojkar. Vaktarrådet har emellertid sagt nej. Efter flera månaders medling meddelade Expediency Council den 23

juni att gränserna bestämts till 13 år för flickor och 15 år för pojkar. Med särskilt tillstånd från en domstol och medgivande från familjen kan dock flickor även framöver giftas bort vid en yngre ålder.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Etniska minoriteter

Iran är ett etniskt mångfacetterat land. Perserna utgör drygt hälften av befolkningen på totalt 65 miljoner. Andra grupper är azeritürkarna som utgör ungefär 25 procent, kurderna drygt tio procent och araberna runt tre procent. Därutöver finns mindre grupper som balucherna och lurs. Iran hyser också över två miljoner flyktingar från Afghanistan.

Iran erkänner etniska minoriteter men har varit ovilligt att särbehandla dem med hänvisning till den nationella sammanhållningen; t ex är farsi det enda accepterade språket. Etniska minoriteter utsätts dock inte för förföljelse så länge de inte uttrycker krav på autonomi.

Kulturellt kan flera grupper uppleva sig som diskriminerade; undervisning får t ex inte bedrivas på annat språk än persiska. Möjligheter till offentlig karriär är också begränsad för minoriteter, vilka är underrepresenterade i statlig förvaltning.

Kurderna. Av allt att döma har en rad förbättringar skett under president Khatami och kurderna gav honom massivt stöd i valet 1997 och senast 2001 med över 86 procent av rösterna i Kurdistan. Den tidigare hårda censuren kring kurdiska böcker har lättat, film och teater produceras på kurdiska och sen i februari 2000 finns ett kurdiskt kulturcentrum i Teheran. Fortfarande är dock allt politiskt material känsligt och ökade kulturella friheter har inte åtföljts av stärkta rättigheter på andra områden; t ex finns förbudet mot undervisning på kurdiska kvar.

Azerierna. Diskriminering avser bl a rätten att använda azeri/türkiska i skrift. Ett antal lokaltidningar i nordvästra Iran skriver på både azeri och farsi men har tidvis förbjudits att använda azeri. Skrifter på azeri med latinskt alfabet finns i mycket liten utsträckning i Iran. Undervisning på azeri är likaså förbjudet.

The National Liberation Movement of Iranian Azerbaijan vill se ett "storazerbajdzan" som förenar iranska Azerbaijan med det självständiga Azerbaijan (ett land vars nära band med USA och Turkiet väcker viss oro i Iran). Azerier löper risk att fångas och t o m avrättas om de ger uttryck för separatistiska åsikter.

Lors är etniska iranier i huvudsak bosatta i bergstrakterna i sydvästra Iran (Lorestan). De har samma etniska rötter som kurderna och deras språk bär likheter med kurdiskan.

Irans araber är i huvudsak shiiter bosatta i Khuzestan. Inga allvarliga övergrepp mot dem har rapporterats under senare år. Liksom för övriga minoriteter erkänns dock inte deras språk. Ingen undervisning sker på arabiska i småskolan och i högre årskurser studeras enbart arabiska i religiösa texter.

Sammantaget har regimen misstänksamhet mot minoriteter minskat de senaste åren och det finns en politisk vilja till förståelse och ökad integration. Ekonomiskt försöker regeringen Khatami stimulera underutvecklade områden, där flertalet etniska minoriteter är bosatta, genom bl a skattelättnader för företag som etablerar sig där. Politiskt är etniska och nationella minoriteter väl representerade i parlamentet och börjar i ökad grad utses till chefsposter i den regionala förvaltningen. Lokalvalen 1999 medförde också ökade möjligheter till decentralisering och att bättre tillvarata minoriteternas intresse. Framgångarna i detta avseende har dock hittills varit begränsade; i flera provinser har politiska församlingarna störts av stam- och klanmotsättningar.

Religiösa minoriteter

Enligt Irans senaste folkräkning från 1996 bekänner sig 99,5 procent av befolkningen till Islam. Av dessa torde runt 10 –15% procent vara sunni-muslimer. Det är troligt att siffrorna är något överskattade; flera icke-muslimer, i synnerhet de som konverterat från islam, vill inte öppet erkänna sin religion. Det gäller också i hög grad bahaierna, vars antal myndigheterna inte vill erkänna.

Irans konstitution slår fast att shia-islam är landets statsreligion. Det betyder bl a att presidenten alltid måste vara en shiamuslim. Grundlagen anger därutöver tre religiösa minoriteter (kristna, judar och zoroastrier) och ger dem rätten att fritt utöva sin religion samt garanterar dem fundamentala rättigheter. Samtliga grupper har egen representation i parlamentet. Inom straffrätten har dock icke-muslimer som regel diskriminerats. T ex föreskriver iransk straffrätt att om en muslim dödar en annan muslim kan han dömas till döden. Om en muslim dödar en icke-muslim finns dock ingen angiven straffsats och det är upp till den enskilde domaren att fatta beslut. Likaså straffas en muslimsk man som är otrogen med en muslimsk kvinna med 100 piskstraff. Om en icke-muslimsk man gör samma sak riskerar han dödsstraff.

Arvsrätten premierar muslimer. Icke-muslimer kan t ex inte ärva från muslimer. Om en icke-muslim dör och det bland hans arvingar finns muslimer kommer de att ärva allt, även om de är avlägsna släktingar.

Konstitutionen verkar i hög grad betrakta religionsfrihet för icke-muslimer som ett privilegium snarare än en rättighet. Många icke-muslimer synes därför tvingas leva ett dubbelliv. Enligt iransk lag är det inte tillåtet att efterforska vilken religion en individ utövar eller fängsla någon enbart på grund av personens tro. I praktiken åsidosätts lagen, t ex då religionstillhörighet måste uppges inför statlig anställning. Enligt iransk lag är hädelse inte straffbart. Men eftersom den civila lagen ofta åsidosätts av uttolkning av sharian och fatwas från religiösa ledare förekommer i praktiken straff, däribland dödsdomar, mot konvertiter.

Den iranska grundlagen erkänner dock ingen minoritet som bedriver verksamhet mot islam eller den Islamiska republiken, något som i varierande grad använts och fortfarande används mot religiösa och etniska grupper. I praktiken verkar det dock finnas en de facto-tolerans för konvertiter, med undantag för bahaier, så länge religionen förblir en privatsak som utövas i slutna sällskap eller i hemmen.

Sunnimuslimer utgör Irans största religiösa minoritet och utgör enligt vissa beräkningar 10 -15 procent av den totala befolkningen (i huvudsak kufter, araber och turkmener). Trots att det uppskattningsvis finns en miljon sunniter i Teheran saknar de där en egen moské. Sunnimuslimer har genom åren vittnat om diskriminering och övergrepp. Det har rört bristande respekt för sunnitiska seder, vägran att utnämna sunnitiska ledare för fredagsbönen, och aktiva påtryckningar för omvändelse till shiism. Studenter i sunnitiska religiösa skolor måste göra militärtjänst medan shiitiska studenter slipper.

De värsta övergreppen vittnar om fängslanden och i en del fall avrättningar. Följderna har i flera fall blivit allvarliga kravaller och sammandrabbningar mellan den sunnitiska befolkningen och polis och säkerhetsstyrkor. I många fall torde dock övergreppen mer handla om etnisk tillhörighet.

Detsamma gäller förmodligen i Baluchistan där en majoritet av invånarna är sunniter. Flera av regionens religiösa ledare har fått sin utbildning i Saudiarabien vilket är en källa till friktion med centralmakten i Teheran. Situationen i Baluchistan präglas generellt av laglöshet och med kampen mot narkotikan som täckmantel förekommer av allt att döma grova övergrepp mot de mänskliga rättigheterna i provinsen som får mycket liten uppmärksamhet såväl nationellt som internationellt.

Den judiska minoriteten i Iran räknades tiden före revolutionen till över 100 000. De senaste åren har antalet drastiskt minskat till följd av utvandring och uppgick officiellt till cirka 13000 enligt den senaste folkräkningen. Inofficiella

siffror ligger något högre kring 20000. Trots det officiella Irans hat mot Israel behandlas Irans judar relativt väl.

13 judar åtalades i mars 1999 i en domstol i Shiraz för spioneri för Israels räkning. Efter en rättegång bakom stängda dörrar frikändes tre av de åtalade medan tio dömdes till fängelsestraff på mellan fyra och 13 år. Efter överklagan till högre instans omrubricerades åtalspunkterna i september 2000 till samröre med Israel och straffen sänktes till mellan två och nio år. I mars 2001 släpptes Ramin Nematizadeh fri efter avtjänat straff och i januari 2002 släpptes Faramarz Kashi efter tre års fängelse. De som fortfarande hålls fängslade uppges behandlas relativt väl med rätt att ta emot besök och tillgång till koshermat. Den judiske ledamoten av parlamentet ansökte i augusti 2002 om nåd för de fängslade.

Antalet kristna i Iran kan uppskattas till över 200 000 och sammanfaller ofta med etniska grupper som armenier och assyrier. 90 procent av de kristna tillhör församlingar som predikar på det egna språket och inte är involverade i missionerande verksamhet.

Protestantiska kyrkor som aktivt försöker värva nya medlemmar har en mer utsatt position. De utsattes för allvarliga förföljelser i början av 1990-talet med kulmen i mord på flera framstående kristna ledare. Den typen av övergrepp har inte rapporterats under senare år men enskilda kristna vittnar om fortsatt otrygghet och deras religion kan vara en förvärrande omständighet om de får andra problem med myndigheterna. De förbjuds sprida biblar och andra kristna texter. Muslimer som övergår till kristendomen har i en del fall gripits och utsatts för påtryckningar för att återgå till islam. Endast två protestantiska kyrkor i Iran tillåts predika på farsi: the Assembly of God i Teheran och Rasht (vid Kaspiska havet). Andra kyrkor tvingas predika på assyriska eller azeri och riktar sig inte mot muslimer.

Zoroastriernas antal beräknas till cirka 30 000. Det finns ingen uppgift om att de skulle utsättas för allvarligare kränkningar utöver de allmänna svårigheter som finns för icke-muslimer i Iran.

Bahaiernas utgör en av de största religiösa minoriteterna i landet och antalet beräknas till cirka 300 000. Deras situation har successivt förbättrats men fortsätter att vara djupt oroande. Antalet fängslade bahaier har minskat och de fysiska övergreppen med våld och avrättningar har försvunnit. Den senaste avrättningen av en bahai utfördes 1998. Bahaierna har också numera rätt att få iranska pass och att registrera sina äktenskap.

Iranska myndigheter fortsätter likväl att försvåra för bahaierna som i många fall är helt rättslösa eftersom de inte erkänns som en religiös minoritet. Bahaier

diskrimineras ekonomiskt och stängs ute från anställning i offentlig sektor (där varje anställd måste uppge sin religion) samt, i viss mån, i privat sektor. De ses som juridiskt mindre värda än muslimer (straffet för att döda en bahai är lågt och arvsrätten favoriserar muslimer). De förbjuds att producera eller sprida sina skrifter eller att predika för sina lärare. Deras äganderätt respekteras sällan; land eller fastigheter ägda av bahaier konfiskeras i stor omfattning. Ett uppmärksammat exempel är bahaernas begravningsplats i Teheran som successivt tagits ifrån dem utan skälig ersättning. Bahaerna förvägras möjlighet till högre utbildning på universitetsnivå. Även på primär och sekundär nivå diskrimineras bahaier, som t ex inte får delta i akademiska tävlingar. Enligt lag är bahaerna förbjudna att hålla val till ledande befattningar i sina församlingar, vilket försvårar att skapa en organisation med fast struktur. Likaså har bahaerna små möjligheter att samlas i större grupper (även vid icke-religiösa samlingar) utan att störas av polis och revolutionsgardister. Flera av bahaernas traditionella högtider kan därför inte firas annat än i små grupper i privata hem. Kända bahaier kallas regelbundet till förhör.

Det finns enligt uppgift inget centralt register omfattande samtliga bahaier i Iran. Men att bahaerna vägrar förneka sin religion gör att de kan identifieras i kontakter med myndigheterna, som ofta kräver uppgivande av religionstillhörighet.

Att antalet fängslade bahaier minskat betyder inte att gruppen helt saknar samvetsfångar. Närmare ett dussin bahaier sitter för närvarande fängslade för sin tro. Flera har hotats av dödsstraff som sedan omvandlats till långa fängelsestraff. Domarna är ofta svåra att verifiera då de avgetts muntligt utan skriftlig dokumentation. Enskilda parlamentariker uppges i privata samtal med bahaier ha varit välvilligt inställda till deras sak, men ingen har varit beredd att agera politiskt. Bahaerna ser en tendens till omsvängning i den allmänna opinionen. Det folkliga hatet som under 1800-talet och tidigt 1900-tal resulterade i pogromer mot bahaier har försvunnit och ersatts av nyfikenhet och i viss mån respekt. Internet har erbjudit nya möjligheter för en bredare grupp att ta del av bahaernas läror.

17. Homosexuellas situation

Hodud föreskriver grymma straff för homosexuella handlingar. För män gäller dödsstraff vid penetration och piskning vid annan form av sex. För könsumgänge mellan kvinnor stipuleras 100 piskstraff för vardera parten. Potentiellt löper således homosexuella i Iran risk att dömas till mycket hårda straff och t o m avrättning. Beviskraven är höga med krav på fyra rättrådiga manliga vittnen eller ett erkännande från parterna fyra gånger inför domstol.

Inom rättsväsendet finns av allt att döma en ökad tolerans för homosexualitet så länge den sker i enskildhet. Såvitt känt har ingen åtalats eller dömts till spöstraff eller döden för homosexualitet under senare år. Det finns rapporter om straff mot män som våldfört sig sexuellt på minderåriga manliga släktingar men domarna har i dessa fall mer tagit fasta på inslagen av pedofili än homosexualitet.

T ex greps i juni 2002 en 17-årig pojke för störande av allmän ordning efter att han sminkad och iförd kvinnokläder försökt "ragga upp" män på en av huvudgatorna i Teheran. Inför domstol erkände pojken sin homosexualitet och att hans mål varit att inleda en sexuell relation med en man. Likväl släpptes han fri av domaren med hänvisning till att han inte hade några onda avsikter och efter att lovat att inte göra det igen.

Att ingen döms betyder emellertid inte att inte enskilda homosexuella kan känna subjektiv fruktan för övergrepp.

I sammanhanget ska tilläggas att könsbyte är tillåtet i Iran och under 2002 har ett antal fall rapporterats i media utan att det väckt protester eller klagomål.

18. Flyktingars rättigheter

Iran hyser ca 2,5 miljoner flyktingar. Över två miljoner är afghaner som i många fall bott i Iran under lång tid, i en del fall är gifta med iranier och har fått barn i landet. Den näst största gruppen flyktingar utgörs av irakier, främst kurder som flydde Irak i samband med Gulfkriget 1991. Troligen finns ett stort antal illegala flyktingar i Iran.

Iran har ratificerat 1951 års Genèvekonvention angående flyktingars rättigheter och har anslutit sig till 1967 års tilläggsprotokoll. UNHCR är väletablerat i Iran med kontor runtom i landet. Även IOM har numera mindre verksamhet riktad mot Iran (som blev fullständig medlem av organisationen i november 2001). Samarbete kring flyktingfrågor sker med Iranska Röda halvmånen.

Flyktingar har i allmänhet behandlats väl i Iran med tillgång till hälsovård, utbildning och mat. Merparten flyktingar är integrerade i samhället. Färre än 80 000 personer bor i läger. Flyktingars rättigheter är dock begränsade på andra områden, exempelvis för de inte utan särskilt tillstånd lämna bosättningsorten. Flyktingar, framförallt de illegala, utnyttjas också som billig arbetskraft och har små möjligheter att kräva att omfattas av någon arbetsrätt. Sedan den 1 juli 2001 riskerar dock arbetsgivare som anställer illegala flyktingar att bötfällas.

I takt med att arbetslösheten stiger i Iran och situationen förbättras i Afghanistan har kraven på att repatriera afghaner ökat. Det finns också tydliga

tecken på att de ekonomiska och sociala förmåner som getts till flyktingar skurits ned under senare år. Enligt US Committee for Refugees nekas oregistrerade afghanska barn i stor utsträckning rätten till utbildning. Iranska myndigheter har officiellt kopplat samman den höga arbetslösheten med flyktingfrågan och anklagat afghanerna för att ha tagit bort arbetstillfällen för iranier. Iran har formellt reserverat sig mot artikel 17 i Genèvekonventionen som ger flyktingar rätt att arbeta.

UNHCR och Iran ingick i februari 2002 en överenskommelse om frivillig repatriering av illegala flyktingar. Trots detta tros deporteringar ha förekommit. Irans tredje femårsplan 2000-2004 anger som mål att repatriera ett ökat antal afghaner. Som en följd vägrar Iran att registrera nyanlända afghaner som flyktingar med hänvisning till att de främst sökt sig till Iran av ekonomiska skäl.

Kriget i Afghanistan satte tillfälligt stopp för repatrieringen av afghaner. Inför ett väntat inflöde av afghanska flyktingar valde Iran att stänga gränsen mot Afghanistan och via Iranska halvmånen bistå i två läger (Makaki och Milani) på den afghanska sidan gränsen.

19. Funktionshindrades situation

Iran har ett stort antal krigsinvalidier efter kriget mot Irak under 1980-talet och har gjort stora ansträngningar för att motverka diskriminering på området. Det finns ett antal organisationer som tillvaratar invaliders intressen och hos samtliga större arbetsgivare (privata såväl som offentliga) måste minst 3 procent av personalstyrkan bestå av handikappade. En särskild ersättning, baserad på graden av handikapp, betalas ut från offentliga medel till handikappade.

20. Oberoende MR-organisationer

Oberoende människorättsorganisationer motarbetas generellt i Iran. Det finns ett antal organisationer som självständigt försöker slå vakt om särskilda gruppers rättigheter, som journalister och författare, men deras möjlighet att agera försvåras ofta av myndigheterna.

Islamic Human Rights Commission (IHRC) bildades 1995 under överinseende av högste chefen för rättsväsendet, som också har observatörstatus i IHCR:s styrelse. 1996 bildades vad som kan liknas vid ett särskilt utskott för frågor rörande respekt för mänskliga rättigheter i parlamentet, känd som Commission 90 efter en paragraf i den iranska konstitutionen. Båda behandlar klagomål från allmänheten som rör kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Ingentida kan dock anses vara oberoende i meningen att de står utan politiska påtryckningar och fritt vågar driva och agera i enskilda fall av kränkningar.

IHRC har betonat att internationella konventioner om mänskliga rättigheter endast kan accepteras i den mån de inte strider mot islamska lagar och regler.

Hundratals frivilligorganisationer är verksamma i Iran inom en mängd skilda områden och flera arbetar också med frågor som kvinnors och barns rättigheter. Generellt kan dock sägas att en absolut majoritet av organisationerna är svagt utvecklade.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Elva skilda FN-organ är verksamma i Iran, inkl UNHCR, WHO, WFP, UNDP, UNESCO och UNDCP. Flera stödjer människorättsrelaterade projekt som samarbete med juridiska fakulteten vid Teherans universitet och program riktade mot kvinnor på landsbygden. Stor tonvikt läggs på utbildning, som i UNICEFs samarbete med rättsväsendet för att få till stånd ändringar i brottsbalken gentemot barn under 18 år.

Sida ersätter sedan sommaren 2002 iranska deltagare i Raoul Wallenbergsinstitutets kurser om mänskliga rättigheter ekonomiskt med resa och uppehälle.

Ett antal länder ger bilateralt stöd direkt till frivilligorganisationer verksamma med människorättsfrågor. Bl a stöder Danmark Organisation for Defending Victims of Violence och Storbritannien har inlett ett samverkansprojekt med fångvården i Iran. Från danskt håll har även Danskt Människorättscenter mer aktivt inlett ett utbyte med Iran fokuserat på mänskliga rättigheter. Både Finland och Australien har sedan ett antal år bilaterala institutionaliserade dialoger om mänskliga rättigheter med möjligheter för representanter från myndigheter och det civila samhället att mötas. EU beslutade i oktober 2002 att inleda en institutionaliserad dialog om mänskliga rättigheter med Iran.

